

O. John Cassian. – Cambr.: Universal Press, 1968. – 335 p.; **42.** Cooper-Marsdin A.C. The History of the Island of Lerins. – Cambr.: Universal Press, 1914. – 218 p.; **43.** De Letter P. Prosper of Aquitaine: Defense of St. Augustine // Antient Christian writers, 1963. – № 32. – P. 88-122; **44.** Frank K.S. John Cassian on John Cassian // Sources Chretiennes, 1968. – № 30. – P. 418-433; **45.** Grillmeier A. Christ in Christian tradition. – L.: Albion, 1965. – Vol. I. – 458 p.; **46.** Goffart W. The Narrators of Barbarian History. – Princeton (New Jersey), 1988. – 725 p.; **47.** Labrousse M. Saint Honorat. – Bellefontaine, 1995. – 345 p.; **48.** Mathisen R.W. Hilarius, Germanus and Lupus. The Aristocratic Background of the Chelidonius Affair // Phoenix, 1979. – № 33. – P. 160-169; **49.** Markus R.A. Chronicle and Theology: Prosper of Aquitaine. The Inheritance of Historiography. – Exter: Line Books, 1986. – 386 p.; **50.** Stewart C. Cassian the Monk. – Oxf.: Universal Press, 1998. – 410 p.; **51.** Troeltsch E. The social teaching of the Christian churches. – Chicago – L., 1981. – Vol. I. – VIII, 483 p.; **52.** Wallace-Hardrill J.M. The Frankish Church. – Oxf.: Universal Press, 1985. – 543 p.

УДК 930.2:004.738.5

Іван ВОРОТНЯК

**ІНФОРМАЦІЙНА ЕВРИСТИКА:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ
СТАРОДАВНЬОЇ І СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІСТОРІЇ
ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ**

Дана стаття присвячена питанню використання інтернет-ресурсів у процесі вивчення стародавньої і середньовічної історії. Здійснено контент-аналіз російсько- і україномовних web-сайтів, на яких представлені тексти джерел, монографії та наукові статті з історії стародавнього світу і середніх віків. Визначені основні проблеми і перспективи подальшого використання інтернет-ресурсів у наукових дослідженнях і освітньому процесі.

Ключові слова: історія стародавнього світу, історія середніх віків, історична інформатика, контент-аналіз, інформаційна евристика.

Іван ВОРОТНЯК

**ИНФОРМАЦИОННАЯ ЭВРИСТИКА:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ
ДРЕВНЕЙ И СРЕДНЕВЕКОВОЙ ИСТОРИИ
С ПОМОЩЬЮ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ**

Данная статья посвящена вопросу использования интернет-ресурсов в процессе изучения древней и средневековой истории. Осуществлен контент-анализ русско- и украиноязычных web-сайтов, на которых представлены тексты источников, монографии и научные статьи по истории древнего мира и средних веков. Определены основные проблемы и перспективы дальнейшего использования интернет-ресурсов в научных исследованиях и образовательном процессе.

Ключевые слова: история древнего мира, история средних веков, историческая информатика, контент-анализ, информационная эвристика.

**INFORMATION HEURISTICS:
PROBLEMS AND PROSPECTS STUDY OF ANCIENT
AND MEDIEVAL HISTORY USING INTERNET RESOURCES**

This article deals with the use of Internet resources in the process of studying ancient and medieval history. Kontnent An analysis of Russian and Ukrainian web-sites where the sources are presented texts, monographs and scientific articles on the history of Ancient and Medieval. The main problems and prospects for the use of Internet resources for research and educational process.

Key words: history of the ancient world, the history of the Middle Ages, historical science, content analysis, information heuristics.

В наш час Інтернет став одним з популярних джерел інформації як для студентів історичних факультетів, так і для професійних істориків. Створення в багатьох країнах світу дослідницьких і навчальних електронних ресурсів дозволяє говорити про початок формування в глобальній мережі повноцінного науково-освітнього середовища, що сприяє якісному заповненню інформаційних прогалів. З розвитком мережних технологій користувач одержав можливість працювати з базою даних у діалоговому режимі і з віддаленого терміналу формувати на екрані свій запит, переглядати результати пошуку (реферати, тексти документів) і вибирати необхідні, змінювати запити в процесі пошуку, одержувати статистичні й фактографічні дані, виводити на локальні принтери всі або вибірккові результати пошуку. Такий процес істотно скорочує час, необхідний для пошуку інформації, а також підвищує його ефективність. Саме мережну версію бази даних можна назвати сучасною і найбільш перспективною формою її існування, що може стати основою для розробки складніших аналітичних систем [9, с. 259]. Разом з тим використання ресурсів мережі Інтернет для вирішення дослідницьких і освітніх завдань породжує безліч серйозних питань, пов'язаних як з технічними, так і з методологічними проблемами. Однак, попри всі наявні складності, Інтернет відіграє все більш помітну роль у науково-освітній діяльності, що проявляється в інтенсифікації його використання студентами й викладачами.

Головною особливістю сучасного етапу розвитку історичної інформатики є те, що на перший план виходять проблеми створення й використання історичних науково-освітніх (тематичних) ресурсів, у тому числі великих за обсягом колекцій джерел широкого політематичного й полівидового складу. За характером теоретичних, методичних і технологічних розробок цей етап розвитку можна назвати ресурсно-орієнтованим: Інтернет стає одним з важливих джерел інформації, затребуваної не тільки студентами або людьми, які цікавляться історією, але й професійними істориками, що істотно підсилює прагматичний аспект досліджень у руслі історичної інформатики [6, с. 156].

Незважаючи на те, що тема використання інтернет-ресурсів, як і власне сама глобальна інформаційна мережа є порівняно новим явищем у науковому дискурсі, означена проблематика представлена значним історіографічним доробком. Загалом можемо виділити дві основні категорії наукових досліджень: праці теоретичного характеру і навчальні посібники, присвячені пошуку історичної інформації в глобальній інформаційній мережі Інтернет.

В Росії у 1992 р. було створено науково-дослідну асоціацію «Історія і комп'ютер», що об'єднує провідних фахівців з історичної інформатики не лише Росії, але й більшість науковців країн СНД, у тому числі й України, а також західних фахівців. У 1994 р., на другій конференції Асоціації в Москві, нідерландський дослідник Пітер Доорн одним з перших на пострадянському просторі поставив питання про роль і значення Інтернету для істориків [7, с. 122].

В. М. Владимиров у 2001 р. сформулював ключові питання, що характеризують основні етапи взаємовідносин істориків та всесвітньої глобальної інформаційної мережі Інтернет: 1) «Так що ж це все-таки Інтернет?»; 2) «Наскільки потрібний Інтернет історикам?»; 3) «Де можна знайти необхідні ресурси?» [5, с. 288].

Найбільш обговорюваними темами продовжують залишатися теоретичні й прикладні проблеми інформаційного наповнення спеціалізованих web-сайтів [23], способи представлення історичних джерел у мережі [14], джерелознавчий опис інтернет-ресурсів і вироблення адекватних методів їхнього дослідження [16], а також зберігання й використання в довгостроковій перспективі. У науковому історичному співтоваристві порушується питання про можливе виникнення в недалекому майбутньому спеціальних історичних дисциплін: «комп'ютерного джерелознавства», «комп'ютерної палеографії», «комп'ютерної історіографії» [17]. До обговорюваних проблем науково-дослідного характеру тісно примикають проблеми, пов'язані з освітою. Сформована порівняно недавно концепція відкритої освіти розглядає Інтернет як основний елемент освіти майбутнього, що робить необхідним створення в глобальній мережі спеціалізованих освітніх порталів, у тому числі й з історії [23]. Активно обговорюється проблема впровадження інтернет у традиційний навчальний процес через використання мережних ресурсів і створення комплексних навчальних програм на основі Інтернет-технологій. Таким чином, можна говорити про офіційне визнання використання і всебічного вивчення можливостей глобальної мережі в історичних дослідженнях і освіті.

У 2004 р. співробітниками кафедри історії стародавнього світу Пермського університету виданий методичний посібник «Інтернет-ресурси у вивченні історії стародавнього світу» [11], в якому проаналізовані російськомовні мережні ресурси з історії стародавнього Сходу та античної історії. Охарактеризовані спеціалізовані сайти, на яких виставлені тексти джерел, монографії та наукові статті.

В навчально-методичному посібнику, присвяченому інтернет-ресурсам з середньовічної історії, колектив авторів Казанського державного університету представив основні проблеми джерелознавчої роботи з інформаційними ресурсами мережі Інтернет [18]. Подається алгоритм пошуку інформації та основних аспектів її критичного аналізу, обґрунтовані причини розбіжності основних типів традиційних і електронних документів з погляду їхнього цільового значення. Проаналізовані ціннісні властивості електронних документів. Виділені й охарактеризовані чотири основні групи інтернет-ресурсів: 1) інформаційно-довідкові ресурси; 2) сайти, що висвітлюють віртуальну й реальну наукову історичну комунікацію; 3) сайти, на яких розміщені джерела й дослідження з історії західноєвропейського та російського середньовіччя і Візантії; 4) сайти наукових і громадських фондів, що підтримують історичні наукові й навчальні проекти.

Вагомим здобутком вітчизняної історіографії з означеної проблематики є навчальний посібник харківського історика В. Кулікова [12], в якому описані інформаційні ресурси Інтернету, показано можливості сучасних пошукових машин та методи складного пошуку інформації, описано стратегію пошуку історичної інформації.

Виходячи з того, що Інтернет є динамічною глобальною інформаційною мережею, в якій за офіційними даними через кожних дев'ять місяців інформація зростає вдвічі, наукове вивчення та осмислення представленої інформації залишається актуальним. Мета нашої статті полягає у визначенні наукового потенціалу використання інтернет-ресурсів у дослідженні стародавньої і середньовічної історії, проведенні контент-аналізу відповідних російсько- та україномовних web-сайтів.

Очевидно, що з точки зору професійного історика, у використанні Інтернету є переваги та недоліки. Перевагами є динамізм: легкість створення, зберігання, публікації, оновлення та копіювання, дешевизна поширення інформації; доступ у будь-який час з будь-якого місця. Але зворотним боком динамізму є нестабільність. Через деякий час без усякого попередження веб-сторінка а то і цілий сайт, може зникнути або змінити місце розташування, або змінюється сам зміст документа. Звичайно, є чимало фахових ресурсів, які відзначаються стабільністю, існуючи багато років, але все-таки питання збереження та стабільності документів в Інтернеті є надзвичайно актуальним. На відміну від стабільного контрольованого фонду документів у бібліотеці, в Інтернеті користувач має справу з інформаційним масивом, що безперервно змінюється [12, с. 42].

Універсальність і відносна простота інтернет-технологій, що дозволяє створювати й розміщувати в мережі різні за рівнем складності ресурси, що містять текстову, мистецьку, звукову, відео інформацію; відносно невелика в даний момент «глибина пам'яті», тобто максимальний термін існування ресурсів, що визначається «молодістю» самої глобальної мережі [2, с. 110]. Крім того, простота створення та публікації документів в

Інтернеті призводить до того, що навіть користувач-початківець може створити і опублікувати власний сайт. Це призвело до появи в Інтернеті величезної кількості ресурсів низької якості [12, с. 42]. Тому оптимальною стратегією пошуку й аналізу історичної інформації в Інтернеті на думку А. Ждановича, можна вважати: розуміння недосконалості роботи систем пошуку і обмеженість результату приблизно третиною потенційно доступних корисних ресурсів; правильне формулювання запитів та їхнє дублювання в декількох пошукових системах; аналіз технічного рівня розробки сайта, як одного з факторів визначення якості ресурсу [8, с. 203].

На даний момент можемо підбити якісь проміжні підсумки існування історичної науки в новому інформаційному середовищі. Як стверджує петербурзький науковець А. Пантелеєв, «похмурі прогнози про профанацію історії не виправдалися. Незважаючи на легкість одержання практично будь-якої інформації й розміщення своїх публікацій, історію в Інтернеті не захлиснула хвиля некомпетентності» [19, с. 379].

При оцінці якості електронного ресурсу фахівці рекомендують звертати увагу, передусім, на достовірність, авторитетність, об'єктивність, передбачувану аудиторію та частоту оновлень сайта. Достовірність визначається на основі попередніх знань про матеріал, зміст документа та деяких зовнішніх ознак. Що стосується попередніх знань то перед тим, як шукати інформацію в Інтернеті, варто звернутись до авторитетних видань, передусім енциклопедій. Можна також почати з Інтернет-ресурсів, якщо точно відомо, що їм можна довіряти, або якщо це є електронні копії авторитетних друкованих видань. Стосовно змісту та зовнішніх ознак, то тут варто звернути увагу на наступні моменти: Хто є автором змісту документа? Чи є якась інформація про наукову кваліфікацію автора? Яка мета сайту? Хто і для чого його створював? Чи існує редактор або хтось, хто перевіряє інформацію сайта? Чи відповідають загальноприйнятим стандартам стиль, граматики та структура документа? Звідки взяте наповнення сайта? Найкращий варіант, якщо це препринти або скановані публікації. Якщо це не копія паперової публікації, то хто і для чого писав даний текст? Наскільки оригінальною та повною є інформація ресурсу? Чи не можна знайти цю інформацію в інших, наприклад, друкованих джерелах? Чи посилаються на даний сайт з інших сайтів, яким можна довіряти? Чи є посилання на джерела у документі? [12, с. 43] Де розташований сайт? Якщо це сайт, розташований на освітніх (edu) або на державних (gov) доменах, то, як правило, це ресурс високоякісний. Більш критично варто поставитись до ресурсу, розташованому в комерційних доменах (biz, com, info, net, org). І особливо багато «сміття» є на безкоштовних хостінгах (narod.ru, geocities.com та ін.), оскільки будь-яка людина абсолютно безкоштовно, без жодної сторонньої допомоги за кілька хвилин може розмістити на безкоштовних серверах свій сайт. Чи має сайт рекламні оголошення? Академічні сайти зазвичай не мають рекламних оголошень, хоча деякі якісні ресурси можуть мати ненав'язливі

оголошення. Як правило, чим більше реклами, тим менш серйозним є сайт. Наскільки регулярно оновлюється сайт? Постійне і регулярне оновлення, як правило, є ознакою якості ресурсу. Одним з показників відсутності оновлень сайту є наявність зовнішніх посилань на зниклі сайти. Наскільки «академічним» є стиль оформлення сайту? [12, с. 44.

Виходячи з можливостей використання (або за потенційним призначенням) інформації, що міститься в них, історичні ресурси можна умовно поділити на представницькі, дослідницькі й освітні.

Представницькі ресурси містять загальні відомості про різні організації історичного профілю: освітні установи, науково-дослідні інститути, архіви, музеї, бібліотеки і т.д. Крім того, до представницьких ресурсів можна віднести інформацію про проведені конференції, нові публікації, різні науково-дослідні проекти і гранти.

Дослідницькі ресурси – це такі, які можна використати для наукового дослідження. До них належать, насамперед, історичні джерела різних видів, бази даних, а також наукові праці істориків. Як дослідницькі ресурси можна розглядати й каталоги бібліотек, і путівники по архівних фондах, які дозволяють знаходити потрібну літературу й попередньо визначати межі пошуку архівних документів.

Освітні ресурси містять у собі, насамперед, електронні версії різних навчальних і методичних матеріалів. Це можуть бути підручники й навчальні посібники з історії, навчальні програми різних курсів, хрестоматійні тексти історичних джерел, історичні карти, енциклопедії, словники і т.п. При цьому як освітні можуть використовуватися й дослідницькі ресурси, оскільки вони також несуть освітнє навантаження, що робить дане розмежування значною мірою умовним [21].

За підбором і способом організації матеріалів серед web-сайтів науково-освітньої спрямованості можна виділити наступні групи: звичайні web-сторінки, що являють собою цілісний комплекс різних електронних документів, об'єднаних певною тематикою; колекції електронних текстів і зображень (віртуальні бібліотеки), у яких зібрані переважно електронні аналоги письмових творів, раніше опублікованих у традиційній паперовій формі, або фотографії, плакати; електронні бібліотеки, тобто сайти традиційних бібліотек, що надають доступ до електронних каталогів бібліотеки і копій творів, що становлять її книжково-журнальні зібрання [24, с. 388]. Словники й енциклопедії – сайти з розгалуженою системою пошуку, що надають довідкову інформацію з електронних версій, опублікованих раніше, або з оригінальних електронних довідкових і енциклопедичних видань. Каталоги ресурсів, які містять тільки посилання на різні мережні ресурси, згруповані в тематичні розділи. Подібні каталоги, часто забезпечуються системою пошуку потрібних посилань по ключових словах [21]. Виходячи з означених вище критеріїв, спробуємо охарактеризувати найбільш відомі російсько- й україномовні інтернет-ресурси з стародавньої історії.

Представницькі. Наукова електронна бібліотека Інституту наукової інформації з суспільних наук (ИНИОН) Російської академії наук eLIBRARY.RU (<http://elibrary.ru>) – це найбільший російський інформаційний портал у галузі науки, технології, медицини і освіти, що містить реферати і повні тексти більше 13 млн наукових статей і публікацій. На платформі eLIBRARY.RU доступні електронні версії більше 2000 російських наукових журналів, у тому числі понад 1000 журналів у відкритому доступі. Головна сторінка portalу є надзвичайно інформативною. На ній представлені наступні рубрики: «Персональний профіль» (zareєстрованого користувача – І. В.), «Каталог журналів», «Авторський покажчик», «Повнотекстовий пошук», «Тематичний рубрикатор», «Предметний покажчик», «Каталог видавництв», «Нові надходження», «Нові журнали», а також пошукова система за ключовими словами, що покращує ефективність роботи дослідника. Наявна також поточна статистика, за якою можна визначити кількість найменувань журналів, журналів з повними текстами, загальну кількість користувачів, дату оновлення інформації тощо. Для обробки результатів пошуку також є доволі зручна система. Ознайомившись з текстом наукової статті, файл можна безпосередньо завантажити на комп'ютер чи відправити на електронну адресу zareєстрованого читача. Крім того, результат пошуку можна повторити за прізвищем автора, ключовими словами чи схожою тематикою.

Сайт Асоціації з вивчення Стародавнього Єгипту «МААТ» (<http://maat.org.ru>) (створена в 2000 р. за підтримки Посольства Арабської Республіки Єгипет у Російській Федерації і Вищої Ради по старожитностям Арабської Республіки Єгипет). Головними завданнями організації є всебічне вивчення й популяризація історико-культурної спадщини стародавньоєгипетської цивілізації, а також створення умов для виникнення нового етапу розвитку російської єгиптології. Аналізуючи наявну інформацію, яка може бути корисною для тих, хто цікавиться історією і культурою Стародавнього Єгипту, варто охарактеризувати структуру сайту. Так, у розділі «Наші публікації» вміщені бібліографічні описи наукових монографій, що побачили світ у видавництвах Російської Федерації за останнє десятиліття. На жаль, книги не викладені у повнотекстовому варіанті, наявні тільки детальні анотації. Вартий уваги наступний розділ «Проекти Асоціації», в якому йдеться про реалізацію програми «Російська єгиптологія – ХХ століття», яка включає в себе окремі проекти, пов'язані з вивченням і консервацією матеріальних пам'яток давньоєгипетської культури, археологією, епіграфікою і музеологією. Не менш важливим за інформативністю та пізнавальністю є розділ «Новини», в якому викладені основні відкриття і досягнення в галузі єгиптології за останні десятиліття. У розділі «Бібліографія» представлений перелік основних видань, що були опубліковані російською мовою впродовж другої половини ХХ ст. В наступному структурному розділі «Корисні посилання» представлені посилання на сайти, на яких можна знайти додаткову інформацію з єгиптології.

На сайті Центру єгиптологічних досліджень Російської академії наук (м. Москва) (<http://www.cesras.ru>) у розділі «Історія російської єгиптології» вміщені біографії російських єгиптологів, а також бібліографічні списки основних наукових статей і монографічних досліджень.

Сайт «Візантійська держава» (<http://byzantion.ru>). Інформація, вміщена на сайті згідно з тематичним каталогом висвітлює наступні аспекти історії імперії ромеїв: географія, столиця імперії, правителі, релігія імперії, внутрішній устрій, військове мистецтво, культура і мистецтво, побут і звичаї, сусіди імперії, візантиністика. У вказаних структурних розділах вміщені наукові статті і монографії, присвячені відповідним проблемам візантійської історії і візантології.

Військово-історичний журнал «Para bellum» (<http://www.vzmakh.ru/parabellum/index.shtml>) присвячений військовій історії країн і народів, починаючи з перших стародавньосхідних цивілізацій до новітнього часу. В номерах вміщені фахові статті з питань озброєння, організації військ, стратегії, тактики полководців. У журналі публікуються тільки первинні авторські матеріали і переклад російською мовою військових трактатів. Проте, на жаль, користувачам сайту доводиться користуватися лише незначною частиною інформації, оскільки більшість наукових статей подана у скороченому вигляді.

Сайт під назвою «Стародавня Месопотамія» (<http://mesopotamia.nm.ru/index.htm>) складається з декількох рубрик: «Загальні свідчення», «Історія», «Культура», «Релігія». Варто зазначити, що представлена інформація не має достатньої наукової цінності, оскільки відсутні чіткі посилання, звідки саме взята та чи інша інформація. Щоправда, в підрозділі «Про сайт» подається список літератури, з якої взяті дані, однак без якої-небудь конкретної вказівки, до яких саме розділів.

На сайті історичного факультету Новгородського університету ім. М. Лобачевського (<http://hist.unn.ru>) викладені збірники, в яких висвітлюються різноманітні аспекти стародавньої і середньовічної історії, у тому числі й ті, що були видані в 60-х рр. ХХ ст. («Наукові записки Горьковського державного університету», 1968; «З історії античного суспільства», 1975, 1991; «Країни Середземномор'я в епоху феодалізму», 1982; «Країни Середземномор'я в античну і середньовічну епохи», 1985; «Англія XV – XVII ст. Проблеми розкладу феодалізму і генезису капіталізму, 1974, 1981; монографія М. Соколова «Сорок років радянського візантинознавства, 1959). З нових видань розміщені монографії Є. Молева, присвячені історії Боспорського царства в епоху еллінізму та військово-політичній діяльності Мітрідата Євпатора, А. Махлаюка, присвячена римській армії епохи імперії.

На офіційному сайті наукового альманаху «Одіссей» (<http://www.odysseus.msk.ru>), що видається Центром історичної й культурної антропології Інституту всесвітньої історії РАН, представлений електронний архів номерів за 2004-2008 рр. Крім історичних, публікуються також статті

з інших гуманітарних дисциплін: філології, мистецтвознавства, семіотики, соціології, етнології, які допомагають осмислити багатомірність історичної дійсності і джерел, що її зафіксували. Тематична спрямованість номерів досить різноманітна: рицарство: реальність і уявне (2004 р.); особливості давньоірландського свята, науково-видавнича діяльність французького журналу «Аннали», проблеми середньовічної наративістики (2005 р.); феодалізм і медієвістична наука, законодавство Драконта і Солона, християнсько-мусульманська полеміка в епоху хрестових походів, християнізація середньовічної Ірландії, скандинавські середньовічні джерела (2006 р.); історія як гра метафор, розвиток радянської медієвістики в 1949 р., наукова діяльність російських медієвістів М. Граціанського і Л. Баткіна (2007 р.); взаємодія усної і писемної традиції в Середні віки і ранній Новий час (2008 р.).

Сайт «Помпеї: крок за кроком» (<http://pompeii.ru>) присвячений історії відомого міста, яке зникло з лиця землі в результаті виверження вулкану Везувій 24 серпня 79 р. н. е. Структура сайту є досить продуманою і складається з наступних розділів: «Античні автори про Помпеї» (подаються уривки з творів Плінія Молодшого, Луція Аннея Сенеки, Страбона), «Римський будинок в Помпеях» (як додатки вміщені розділи наукових досліджень, де описується римська світська архітектура: П. Гіро, Г. С. Кнабе, С. І. Ковальова, Є. В. Нікітюк, М. Є. Сергеенко). Доволі цікавою і змістовною є рубрика «Помпеї: крок за кроком», де подаються найрізноманітніші факти про місто, як-от: Помпеї у повсякденності, Помпеї в літературі, Помпеї в мистецтві, Помпеї в новинах, Помпеї в архівах, Помпеї в цифрах, коротка історія, етимологія назви міста, п'ять округів-общин міста, історія розкопок, система нумерації будинків. В окремій категорії подається перелік наукової і науково-популярної літератури з історії міста, посилання на закордонні сайти, присвячені історії міста. Представлена також інформація про інші італійські міста, що постраждали внаслідок виверження Везувію: Боскорале, Геркуланум, Муречина, Оплонтіс, Стабії.

На сайті кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка (http://www.history.univ.kiev.ua/star/3_1.htm) розміщені наукові статті Віктора Ставнюка, який досліджує проблеми античної історії, зокрема формування полісного устрою в Аттиці, законодавчу діяльність Драконта, військово-політичну діяльність Олександра Македонського, наукову спадщину М. Драгоманова і В. П. Бузескула.

Доволі багато наукової інформації міститься на сайті історичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (<http://www-history.univer.kharkov.ua/book.php>), на якому регулярно (починаючи з 2000 р.) розміщуються електронні версії збірників наукових праць («Науковий вісник ХНУ», «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії», «Матеріали міжнародної конференції молодих істо-

риків», «Античний світ. Візантія»). Статті в основному присвячені історії Стародавньої Греції і Риму, грецьким полісам Північного Причорномор'я, ранній історії християнства, історії Візантійської імперії.

Говорячи про українські сайти, на яких розміщена інформація з стародавньої і середньовічної історії, варто охарактеризувати зміст сайту Психологічної бібліотеки Київського Фонду сприяння розвитку психічної культури (<http://psylib.org.ua/index.html>). Незважаючи на те, що вона присвячена психології, тут можна знайти чималу кількість інформації, необхідної для вивчення стародавньої історії. Це твори античних авторів Ямвліха («Про єгипетські містерії»), Луція Аннея Сенеки («Моральні листи Луцілію»), Гая Светонія Транквілла («Життєпис дванадцяти цезарів»), а також праці вчених, що стали класикою історичної науки: Л. Леві-Брюля («Первісне мислення»), Ф. Зелінського («Давньогрецька релігія», «Релігія еллінізму»), А. Ф. Лосева («Історія античної естетики», «Нариси античного символізму і міфології», «Дванадцять тез про античну культуру»), М. Еліаде («Історія віри і релігійних ідей»), Д. Страндена («Герметизм. Його походження і основні вчення (Сокровенна філософія єгиптян), П. Полонського («Євреї і християнство»), архімандрита Кипріяна («Антропологія Григорія Палами»), П. Мініна («Головні напрями давньоцерковної містики»), К. Клостермайера («Питання теорії арійського вторгнення»).

Велике значення для вивчення стародавньої та середньовічної історії мають тексти писемних джерел, вміщених у бібліотеці світової літератури (<http://ae-lib.org.ua>). У відповідних рубриках представлені найбільш відомі твори античних і середньовічних авторів як мовою оригіналу, так і в перекладі українською і російською мовами. Зі стародавньосхідних джерел тут представлені фрагменти епічних творів «Рамаїяна» і «Бхагавадгіта». З-поміж грецьких творів варто назвати епічні поеми Гомера «Іліада» і «Одіссея», Гесіода «Теогонія», «Труди і дні», гомерівські гімни, твори відомих поетів і драматургів: Архілоха, Солона, Есхіла, Софокла, Еврипіда, Аристофана, істориків і біографів: Геродота, Фукидіда, Ксенофонта, Плутарха. Римські джерела представлені такими творами: Тіт Лукрецій Кар («Про природу речей»), трактати відомого філософа, громадського і політичного діяча М. Т. Цицерона («Про державу», «Про закони», «Про природу богів»), Вергілія («Георгіки», «Енеїда»), філософа Л. Сенеки («Моральні листи до Луцілія») та ін. Середньовічні джерела представлені текстами ісландських саг, скандинавськими поетичними творами («Старша Еда», «Беовульф»), пам'ятками германського героїчного епосу («Пісня про Нібелунгів»), рицарського героїчного епосу («Пісня про Роланда», «Трістан та Ізольда»), англійськими, французькими, шведськими та німецькими баладами, поетичними творами трубадурів, міннезінгерів і вагантів.

Дослідницькі ресурси. Одним з найбільш інформативних сайтів з історії Стародавнього Єгипту є «Єгиптологічний збірник» (<http://www.egyptology.ru>), створений московськими фахівцями у 2004 р. Структура

сайта є дуже зручною у користуванні і складається з декількох рубрик. У розділі «Мова» вміщені оцифровані версії фахової літератури з проблем єгипетської мови і граматики таких всесвітньо відомих єгиптологів, як І. М. Дяконова, Дж. П. Аллена, А. Х. Гардинера, Ф. Каммерцеля, М. О. Коростовцева, І. Г. Франк-Каменецького та ін. В рубриці «Архітектура» викладені монографії В. Владимірова «Пропорції в давньоєгипетській архітектурі» (М., 1944), Х. А. Кінка «Давньоєгипетський храм» (М., 1979), Ж.-Ф. Лауера «Загадки єгипетських пірамід» (М., 1966), О. Шуазі «Архітектура Стародавнього Єгипту» (Т. І. М., 1935), деякі з яких вже стали бібліографічною рідкістю.

Найбільший інтерес становить розділ «Античні автори про Стародавній Єгипет», в якому вміщені фрагменти і повнотекстові твори грецьких, римських і візантійських авторів, які писали про Стародавній Єгипет: як загальновідомого «батька» історії Геродота, так і менш відомих широко загалу творів Діона Хрисостома, Макробія, Георгія Сінкелла та ін.

На сторінці «Історія російської єгиптології» представлені історіографічні нариси розвитку науки про Стародавній Єгипет. При цьому необхідно звернути увагу, що в даному розділі вміщені видання, починаючи з кінця ХІХ до ХХІ ст. В рубриці «Рідкісні книги» представлені оцифровані копії праць провідних російських і західних єгиптологів. Варто зазначити, що в обох рубриках представлені повнотекстові файли і фрагменти наукових видань, починаючи з кінця ХІХ ст., які зараз є бібліографічною рідкістю, і тому їхні електронні копії становлять неабияку цінність для дослідників.

У розділі «Бібліографії» вміщені добірки публікацій за двома принципами: персональні, де наявні списки публікацій російських єгиптологів, тематичні, в яких відповідно вміщений перелік наукової літератури у відповідності з основними напрямками єгипетської історії і культури.

Розділ «Хрестоматія» містить тексти джерел: «Повчання Птахотепа» (переклад М. І. Соколової – М., 2002-2007), «Повчання для Мерікара» (переклад М. І. Соколової, О. О. Ільїна-Томича, М. В. Панова. – (М., 2006–2007), «Правління Мерікара Хеті» (переклад О. Е. Демидчика рядків 72-74).

Певною мірою наукова інформація з історії стародавнього світу і середніх віків представлена на форумі «Новий Геродот» (http://liberea.gerodot.ru/a_hist). Зокрема, тут виставлені у вільному доступі і згруповані за тематичним принципом книги і наукові статті з історії Азії (І. М. Медведська, М. А. Дандамаєв «Історія Мідії в новітній західній літературі»), з історії грецького поліса (книги відомого російського антикознавця Ю. В. Андреєва), з історії «варварського світу» (сарматські племена), дослідження з історії Стародавньої Греції архаїчного періоду. У рубриці «Джерелознавство» вміщені наукові статті з історії, присвячені політичній історії Лідії (К. Лазетті), зв'язкам країн Середземномор'я і Кавказу (Л. В. Урушадзе), історії християнства в Римській імперії

(Н. Шабуров). В окремому розділі представлені книги М. Заборова з історії хресотвих походів. У розділі «Первісне суспільство» наявні фрагменти з монографій провідних науковців (Ж. Абелане, Є. Ларичева, А. Леруа-Гурана, Ж. Лаплана). Надзвичайно змістовний розділ «Рецензії», де містяться рецензії на книги російських і зарубіжних антикознавців. В окрему категорію виділені дослідження з історії Північного Причорномор'я (М. Винокурова, В. Зубара, В. Каца, С. Сорочана, І. Шауба).

Досить змістовною є електронна бібліотека «Annals. X-legio» (<http://annals.xlegio.ru/index.htm>), яка являє собою зібрання електронних наукових видань з історії Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції і Риму, історії Західної Європи в епоху середніх віків і Візантійської імперії. Для зручності пошуку інформації на галовній сторінці бібліотеки розміщений тематичний каталог, в якому представлені наступні рубрики: «Грецький світ», «Римський світ», «Антична література», «Дворіччя», «Урарту», «Європа – середні віки – Прибалтика», «Візантія», «Стародавній Єгипет», «Мала Азія», «Хетти», «Середня Азія», «Індія». Тут викладені оцифровані версії журнальних статей і монографій, виданих починаючи з 50-х рр. XX ст. і до сьогодні. Прикметно, що у більшості випадків вказані номери сторінок, що відповідають друкованому оригіналу.

В електронній бібліотеці античної і візантійської літератури «Myriobiblion» (<http://myriobiblion.byzantion.ru>) вміщені книги, що не перевидавались впродовж тривалого часу або видавалися невеликими тиражами. В основному тут представлені праці античних авторів, літературні, історичні, богословські, природничонаукові та інші твори ромейських філософів і письменників, законодавчі візантійські пам'ятки, тематичні бібліографічні покажчики.

Надзвичайно насиченим в інформаційному плані є військово-історичний портал античності і середньовіччя «X-legio» (<http://www.xlegio.ru>). У розділі «Армії давнини» наявні матеріали, що проливають світло на організацію, тактику, спорядження військ, найбільш відомі війни епохи античності, середніх віків, Далекого Сходу, античних авторів. Досить цікавим є розділ, присвячений дискусіям і рецензіям наукових видань і навіть знаменитого голлівудського історичного екшену «Гладіатор». В окремому розділі вміщені дослідження розвитку металевих машин стародавнього світу і середньовіччя. У рубриці «Облогова техніка» представлені «Трактат про машини» Афінея Механіка, «Поліоркетика» Аполлодора Дамаського, «Інструкції з поліоркетики» Аноніма Візантійського, фрагменти твору Вітрувія «Десять книг про архітектуру», а також наукові дослідження з історії військового мистецтва асирійців, аналіз змісту грецьких поліоркетиків. У розділі «Флот» представлені наукові статті з історії античного і середньовічного мореплавства. В рубриці «Фортифікація» вміщена ґрунтовна стаття А. Болдирєва і Я. Боровського, присвячена розвитку військової справи в епоху еллінізму. В «Бібліотеці» сайта наявні античні та середньовічні джерела, що проливають світло на різно-

манітні аспекти тактики і стратегії ведення бойових дій. Значно доповнюють наявну інформацію електронні «Словник військових старожитностей» і «Візантійський військово-історичний словник».

З цілковитою впевненістю можемо стверджувати, що найбільш інформаційно насиченим в російськомовному віртуальному просторі (рунеті) є Сайт Центру антикознавства Санкт-Петербурзького державного університету (<http://www.centant.pu.ru>). Структура сайта чітко продумана і представлена наступними рубриками: «Публікації» – тут вміщені електронні версії монографічних досліджень, статей і тез доповідей з античної історії, а також публікації перекладів стародавніх авторів. У першу чергу публікуються матеріали, які видані поза мережею при безпосередній участі співробітників Центру антикознавства; «Покажчики» – передбачається поступова публікація бібліографічних посібників. З доповненням матеріалами з інших бібліографічних публікацій; «Освіта» – публікуються матеріали, що представляють інтерес у першу чергу для студентів, які вивчають стародавню історію в рамках освітніх програм вищих навчальних закладів, а також для аспірантів, які працюють над дисертаційними дослідженнями за фахом «Історія Стародавньої Греції і Риму», або спорідненими темами; «Конференції» – вміщені електронні публікації матеріалів конференцій, проведених Центром антикознавства, звіти й огляди про проведені заходи, електронні публікації доповідей і повідомлень, що читаються на засіданнях кафедри історії Стародавньої Греції і Риму й Центру; «Антикознавство в Internet» – зібрані найбільш значимі посилання на web-адреси, що містять інформацію, важливу для антикознавців, розподілені по підрозділах: «Центри вивчення античної історії», «Бібліографія», «Тексти», «Дослідження», «Журнали», «Конференції», «Проект «Персей», «Посилання на посилання»; «Антикознавство в російській мережі» – в максимально повному вигляді представлені антикознавчі ресурси російською мовою. Проект «Арістей» присвячений публікації авторефератів і текстів дисертаційних досліджень, що здійснювалися або обговорювалися на кафедрі історії Стародавньої Греції і Риму. У розділі «Студентське наукове товариство» самостійними зусиллями студентів-антикознавців публікуються матеріали, які безпосередньо пов'язані з діяльністю існуючого при кафедрі товариства. Вище зазначалося, що поділ електронних ресурсів за даними категоріями умовний. У випадку з сайтом Центру антикознавства можна стверджувати, що його однаковою мірою можна віднести як до дослідницьких, так і освітніх ресурсів.

Не менш важливим для вивчення античної історії є сайт «Стародавній Рим» (ancientrome.ru). Незважаючи на декларовану назву, на сайті є чимало електронної наукової літератури з історії Стародавньої Греції. Структура сайта відображає основні аспекти римської історії. У розділі «Антична література» представлена добірка посилань на російські та зарубіжні електронні ресурси, що містять твори найбільш відомих грець-

ких і римських авторів, матеріали з античної історії. У рубриці «Античне мистецтво» вміщені численні ілюстративні матеріали з історії римської архітектури, військового мистецтва, гліптики, живопису, кераміки, мозаїки, написів, прикладного мистецтва, скульптури, прикрас. Окремий підрозділ присвячений темі античності в постантичному мистецтві. У підрозділі «Пам'ятки архітектури Риму» вміщені цифрові версії монографій і статей провідних вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячені не лише римській архітектурі, а й мистецтву етрусків, греків Еллади і північнопричорноморських колоній. Також представлені посилання на інші сайти наукових установ, що займаються вивченням античного мистецтва, а також найбільші колекції античного мистецтва музеїв світу.

В категорії «Публікації» розміщені оцифровані монографії, навчальні посібники, збірники статей, статті, рецензії, бібліографія, науково-популярна література з історії Риму, Греції, стародавньосхідних держав і Візантійської імперії. Варто зазначити, що весь матеріал електронної літератури оформлений згідно з бібліографічними вимогами, прийнятими для друкованих видань.

Розділ «Держава» представлений матеріалами з історії Стародавньої Греції, елліністичних держав, римської історії царського, республіканського, імператорського періодів, а також суміжних держав. Наявна також і довідкова інформація. Не менш змістовними і вагомими за інформативністю є наступні розділи: «Армія і військова справа», «Римське право», «Культура і побут», «Рах гомана», «Релігія і міфологія», «Античні монети», «Римська генеалогія», «Новини археології», «Довідкова література», «Карти», «Посилання».

Одним з найбільших зібрань середньовічних писемних джерел, наявних у російськомовному віртуальному просторі, є сайт «Східна література» (vostlit.info), на якому розміщені практично всі середньовічні тексти з історії не тільки Сходу, а й Західної і Центрально-Східної Європи, що видавалися російською мовою, причому які не публікувалися в друкованому вигляді. Незважаючи на те, що сайт позиціонується як зібрання середньовічних текстів, тут викладено чимало джерел пізнішого періоду, аж до XVIII ст. В переважній більшості електронні видання відповідають друкованим оригіналам з посторінковою розбивкою і повним бібліографічним описом. Джерела викладені в алфавітному порядку, що відображено у відповідному покажчику. Для полегшення пошуку розроблений також географічний покажчик за наступними регіонами: Росія, Візантія, Західна Європа, Середня Азія, Кавказ, Арабський світ і Африка, Америка, Далекий Схід. Наявна також система пошуку за ключовими словами. Вартий уваги розділ «Бібліографічні покажчики», де вміщено зміст російських журналів і видань, що продовжуються з 1755 по 1970-ті рр., з-поміж яких варто виділити «Записки Одеського товариства історії і старожитностей» (томи I-XXX), «Товариства Історії і Старожитностей при Московському Університеті», «Середні віки», «Французький що-

річник» (958-1988 pp), «Християнські читання» (1821-1870 pp), «Читання в Товаристві історії і старожитностей російських» (1882-1887 pp.).

Епосі вікінгів у середньовічній Європі присвячений сайт «Ульвдалір» (<http://ulfdalir.ru>), в бібліотеці якого представлені електронні версії монографій провідних вітчизняних і зарубіжних скандинавістів, серед яких необхідно відзначити праці Х. Арбмана, Ф. Асвінн, Е. Вебера, А. Гуревича, Т. Джаксон, Д. Гвіна та ін. Викладені джерела згруповані за географічним принципом (по тих країнах, які свого часу були завойовані вікінгами: Беовульф, Англосаксонська хроніка, Старша і Молодша Едда, Королівські саги, давньоанглійська поезія та ін.). В розділі «Хронологія» викладені основні події політичної історії вікінгів. Досить інформативною є рубрика «Археологія», в якій представлені всі відомі сучасній науці знахідки старожитностей норманів. У категорії «Скандинавістика» зосереджена вся інформація про науковців, які вивчають історію вікінгів, видавців, наукові установи, що займаються норманістикою, музеї, в колекціях яких є експонати доби вікінгів, бібліотечні фонди, де зберігається відповідна фахова література. Суттєвим доповненням є покажчики матеріалів, опублікованих на сторінках збірників наукових статей, таких як «Скандинавський збірник», «Атлантика. Нотатки з історичної поетики».

Важливим для вивчення історії норманів є сайт «Північна слава» (<http://norse.ulver.com/index.html>), присвячений скандинавсько-ісландській середньовічній культурі та історії. В бібліотеці вміщені твори ісландської літератури (Старша і Молодша Едда, ісландські саги, пам'ятки скальдичної поезії і тексти рунічних написів), статті і монографії провідних вітчизняних і зарубіжних скандинавістів (А. Гуревича, Г. Анохіна, Т. Арне, А. Бьорнсона, Н. Будур, Т. Джаксон, М. Стеблін-Каменського, Є. Мельникової та ін.). У розділі «Бібліографія» вміщений детальний перелік наукової літератури, що видавалася російською мовою, починаючи з 1778 по 2008 р., іноземні джерела, каталог саг, у тому числі тих, які не перекладалися на російську мову.

Освітні ресурси. Досить змістовним за наповненням науковою інформацією є сайт «Всесвітня історія» (historic.ru). Наявні тематичний і географічний покажчики відображають літературу, що виходила друком починаючи з 50-х років ХХ ст. з історії стародавніх східних цивілізацій, античної та середньовічної історії, історії нового та новітнього часу. На сайті представлено електронні версії таких раритетних видань, як 10-томна «Всесвітня історія» (Т.1-7, 1957 р.), «Історія Стародавнього Сходу» Б. О. Тураєва «Історія Стародавнього Сходу» (Т. 1-2, 1935), В. Авдієва (1953). Крім власне історії, на сайті представлені книги з історії філософії (8212 позицій) і релігії.

На сайті «Бібліотекар» (bibliotekar.ru) представлені декілька видань стародавньої і середньовічної історії. Це здебільшого підручники, такі як «Історія Стародавнього світу» відомого російського історика кінця ХІХ

– першої половини ХХ ст. Р. Ю. Віппера, «Стародавня історія. Середні віки. Нова історія» Д. І. Іловайського (1832-1920), «Історія Стародавнього Сходу» В. І. Кузищіна (1988), «Історія Стародавнього Риму» В. І. Кузищіна (1981), «Історія Сходу» Л. С. Васильєва (1998), двотомне видання «Культура Стародавнього Риму» (колектив авторів, 1985). Серед історичних джерел варто назвати «Історію в 9-ти книгах» Геродота Галікарнаського, «Життєписи знаменитих греків і римлян» – компілятивний виклад однойменного твору Плутарха Херонейського (1988), монографію Є. Савельєвої, присвячену праці шведського церковного діяча Олауса Магнуса «Історія північних народів» (1983), дослідження Є. Мельникової «Меч і ліра», присвячене героїчному епосу англосаксів, «Вікінги» – відомої британської дослідниці Ж. Сімпсон (2005). Крім власне історичної літератури, тут також представлені дослідження з антропології А. Азімова і У. Бойда «Раси і народи», збірник текстів літературних пам'яток «Проза і поезія Стародавнього Сходу» (1973), двохтомне дослідження Т. Сорокіної «Історія медицини» (2005).

Сайт «Хронос» (<http://www.hrono.ru>) присвячений історії Росії і всесвітній історії. Структура сайту досить розгалужена: користувачі можуть шукати потрібну інформацію в бібліотеці, в якій, зокрема, представлені декілька джерел та наукових досліджень зі стародавньої та середньовічної історії (закони вавилонського царя Хаммурапі, твори Прокопія Кесарійського, «Історія» візантійського історика Микити Хоніата, «Історія» Льва Диякона, «Чеська хроніка» Козьми Празького, стаття В. Ардзинби з історії цивілізації Стародавньої Малої Азії, дослідження О. Савельєва, присвячене розквіту і занепаду Спарти, «Хронологія стародавнього світу. Близький Схід і античність» Е. Бікермана, дослідження В. Уварова про календарну реформу Юлія Цезаря, двотомна «Історія Візантії О. Васильєва», стаття О. Хрякова, в якій розглядається проблема походження середньовічного міста у вітчизняній медієвістиці, хрестоматія з історії держави і права середньовічної Англії, ряд статей відомого російського медієвіста А. Гуревича). Окремо виділені біографічний, предметний і географічний покажчики, генеалогічні таблиці. На жаль, роботу з сайтом ускладнює відсутність пошукової системи за ключовими словами. Незважаючи на численні покажчики, досить багато часу доводиться витратити для пошуку потрібної інформації. Ситуацію напевно, можна було б покращити за рахунок створення рубрик на основі історичного розвитку людства, приміром, «Історія первісного суспільства» (археологія), «Історія Стародавнього Сходу», «Історія Стародавньої Греції і Риму», «Історія еллінізму», «Історія середніх віків» тощо.

Бібліотека «Гумер» (<http://www.gumer.info>) є досить потужним порталом наукової інформації. Про популярність даної електронної бібліотеки свідчить той факт, що кожного дня її відвідують більше 50000 читачів, в Інтернеті наявні більше 70000 посилань на сайт. Всього в бібліотеці нараховується 5000 книг і статей. Користування ресурсами бібліотеки є

доволі зручним: до послуг читачів пошукова система за ключовими словами, а також іменний, хронологічний і предметний каталоги. Окремою категорією представлені матеріали зі стародавньої і середньовічної історії. На головній сторінці представлені нові надходження наукової літератури. За бажанням відвідувачі можуть сортувати літературу за датою додавання на сайт, в алфавітному порядку або ж за назвою твору, що вигідно відрізняє даний ресурс порівняно з згадуваною бібліотекою «Хронос». Разом з тим необхідно вказати на виявлений нами недолік інформації: більшість електронних книг викладена суцільним текстом, без посилань на сторінки друкованих оригіналів, до того ж не завжди наявний повний бібліографічний опис. Таким чином, література не має практичного значення для наукових досліджень, а сайт відповідно можна швидше віднести до категорії освітніх.

Приватна бібліотека священика Якова Кротова (<http://krotov.info>). На головній сторінці представлений генеральний каталог, який складається з іменного, систематичного, предметного, хронологічного, географічного покажчиків. Крім того, наявна пошукова система за ключовими словами і термінами. Зрозуміло, що в даній бібліотеці більшість наявної інформації так чи інакше пов'язана в першу чергу з християнством, однак тут представлені також історичні джерела, зокрема, твори Луція Аннея Сенеки, Петронія, Публія Корнелія Тацита, Гая Светонія Транквілла, Йосифа Флавія, Ювенала Децима. З-поміж наукових видань варто виділити праці Н. Пігулевської, К. Вержбицького, В. Уварова, В. Парфьонова, А. Шмалько, М. Гімбутас, А. Котляревського, А. Васильєва, О. Єгера, М. Карєєва, В. Болотова, І. Шифмана та ін.

«Дежа вю енциклопедія культур» (<http://ec-dejavu.ru/library.html>). На сайті міститься багато історичної наукової літератури та джерел. Вся наявна інформація згрупована за відповідними рубриками: «Стародавній Схід» (виставлені тексти «законів Хамураппі», «законів Ману», «середньоассирійські закони», епос про Гільгамеша), «Античність» (джерела: «закони XII таблиць», Плутарх «Агесилай», Тацит «Про походження і місце проживання германців»; наукова література: монографії В. Іванова «Античне переосмислення архаїчних міфів», В. Мальмберга «До питання про давньогрецьке озброєння. Щити з килимками», Я. Голосовкер «Логіка античного міфу»); «Середні віки» (твори Августина Блаженного, Северина Боеція, Ансельма Кентерберійського, Бернарда Клервоського, Франциска Ассизького, Фоми Аквінського, Іоанна Дунса Скота; збірки законів: «Салічна Правда», «Візантійський землеробський закон», «Перше міське право Страсбурга», «Друге міське право Страсбурга», фрагменти «Книги ремесел» Етьєна Буало, протоколи обвинувачувального процесу Жанни д'Арк та ін.; наукові дослідження: статті провідних медієвістів Ж. Ле Гофа, К. Гінзбурга, А. Гуревича), «Візантія» (представлені тексти наступних джерел: «Візантійський землеробський закон», Константин Багрянородний «Про управління імперією», Продовжувач

Феофана «Життєпис візантійських царів», Агафій Міринейський «Про царювання Юстиніана», Никифор Врїєнній «Історичні нотатки», «Військовий закон», уривки з «Візантійської історії» Дуки, «Шестоднев» Іоанна екзарха Болгарського). Разом з тим варто зауважити, що доступ до таких джерел, як «Трактат з військового мистецтва» Сунь цзи, «Труди і дні» Гесіода, «Інституції» Гая, «Дігести» Юстиніана, твори Агафія Міринейського, Никифора Врїєннія, «Військовий закон» на даному сайті відсутній.

Для вивчення ранньої історії християнства доречно буде звернутися до електронного науково-освітнього проекту Російської християнської академії в Санкт-Петербурзі (<http://antology.rchgi.spb.ru>). Дана інформаційно-пошукова система містить у собі наступні компоненти: 1) оригінальні латинські тексти й переклади на російську мову найбільш відомих філософів і богословів західного середньовіччя, науковий коментар, біографічний і довідковий апарат; 2) словник латинських термінів і понять, за яким можливий пошук у рамках сервера як російською, так і латинською мовами; 3) велику узагальнену бібліографію й бібліографію по кожному автору, що оновлюється щомісяця. Є також галерея середньовічної мініатюри, де розміщені електронні зображення колекцій середньовічних мініатюр, представлені рукописними відділами Санкт-Петербурзьких бібліотек, а також наявні посилання на світові ресурси існуючих віртуальних галерей.

Для вивчення історії християнства надзвичайно важливим є сайт «Біблійні дослідження: російські сторінки» (<http://biblicalstudies.ru>). Для пошуку інформації за ключовими словами і термінами розроблена спеціальна система. Крім того, на сайті представлені відповідні категорії. Так, у рубриці «Старий Заповіт» представлені книги, наукові статті та монографії провідних російських і західних науковців, присвячені історії та археології Ізраїлю, кумранській общині, текстології і богослов'ю Старого Заповіту. У розділі «Новий Заповіт» представлені наукові праці, присвячені особі Ісуса Христа, богослов'ю, соціології, текстології та основним проблемам Нового Заповіту переважно західних дослідників. Розділ «історія Церкви» містить книги з історії античного і середньовічного християнства. В «Бібліотеці» сайту наявна велика кількість словників та енциклопедій з історії християнства, російською та англійською мовами, досліджень з історії раннього християнства, патристики і патрології, історії християнської церкви періоду античності і середньовіччя, біблійної археології, герменевтики та екзегетики, особи Ісуса Христа в історичних документах, історії догматів, історії Старого і Нового Заповітів, патристики, історії християнства в контексті історії Римської імперії, історії вселенських соборів, історії християнства у Візантійській імперії.

Значна кількість наукової інформації зосереджена на сайті «Єдине вікно» (<http://window.edu.ru>), де можна ознайомитися з п'ятитомною колективною монографією «Середньовічна Європа очима сучасників та іс-

ториків», навчальними посібниками «Історія первісного суспільства» Д. Бродянського, «Техніка первісного суспільства», «Розвиток техніки в стародавньому світі» І. Камардіна, «Елліністичний Єгипет: основні тенденції розвитку в кінці IV – другій третині I ст. до н. е.» Д. Кузнецова, «Стародавня історія Східного Середземномор'я» Л. М. Коротких, «Історія середніх віків» Н. Бікеєвої, «Проблема відносин церкви і держави в Римській імперії I-IV ст. у висвітленні вітчизняної історіографії другої половини XIX – початку XX ст.» Н. Воробйової, «Терміни європейського феодалізму» О. Глебова та О. Скобелкіна, «Східна політика Риму і політична боротьба в Римській республіці у II-I ст. до н. е.» О. Куликова, «Історія східного і західного християнства (IV-XX ст.)» С. Соколова, «Простір мережі Інтернет для дослідників історії середньовіччя». Варто зауважити, що в процесі пошуку наукової інформації виникають певні труднощі: матеріали представлені за предметним принципом, однак у розідлі «Історія» викладені матеріали суцільним переліком, без додаткових категорій, на зразок «Історія первісного суспільства», «Історія Стародавнього Сходу» чи «Історія античності».

В електронній бібліотеці історичного факультету Самарського державного університету (<http://hist.samsu.ru/biblioteka>) представлені електронні варіанти навчальних посібників, присвячені культу богині Афіни в Першому Афінському морському союзі (О. Макрова), проблемам пізньосередньовічної історії Німеччини в сучасній вітчизняній медієвістиці та історії середньовічного Любека (Т. Нікуліна).

З-поміж нечисленних українських освітніх сайтів, де міститься інформація зі всесвітньої історії, варто виділити «Літопис» (litopys.org.ua), на якому вміщена оцифрована версія монографії відомого англійського дослідника Р. Колінгвуда «Ідея історії», провідного французького медієвіста М. Блока «Феодальне суспільство», американського славіста чеського походження Ф. Дворніка «Слов'яни в європейській історії та цивілізації». В бібліотеці електронних підручників (<http://pidruchniki.com.ua>) уміщено електронну версію підручника О. П. Крижанівського «Історія Стародавнього Сходу».

Доволі різноманітною є наукова інформація, представлена на українському інформаційному порталі (файлообміннику) «ex.ua» (<http://www.ex.ua>) – тут викладена найрізноманітніша література з історії – в загальному переліку вказано 356 позицій, з яких близько сотні висвітлюють стародавню і середньовічну історію. Представлені книги умовно можна поділити на декілька категорій: навчальна література (підручники та хрестоматії з історії Стародавньої Греції і Риму, історії середніх віків), наукові монографії вітчизняних науковців (праці Г. М. Бонгард-Левіна з історії Стародавньої Індії, І. М. Лур'є з давньоєгипетського права, І. П. Сергеева з проблем римської історії III ст. н. е., Ю. Циркіна з історії Карфагена, Д. Амосіна, присвячена кумранським рукописам, А. Я. Гуревича з актуальних проблем середньовічної історії). До третьої

групи можна віднести праці західних істориків, серед яких варто виділити наступні: Б. Браер («Історія Стародавнього Єгипту»), А. Лукас («Матеріали і ремісничє виробництво Стародавнього Єгипту»), Р. Кастледен («Мінойці. Життя на Криті в епоху бронзи»), П. Коннолі («Греція і Рим у війні»), Д. Клауде («Історія вестготів») А. Демурже («Рицарі Христа»), К. Беккер («Міфи стародавнього світу»), Г. Кеніксбергер («Середньовічна історія»). Разом з тим потрібно враховувати й ту обставину, що в даній рубриці представлені книги авторів, які не мають жодного стосунку до академічної науки (Г. Носовський, А. Фоменко, З. Синтіч та ін.).

Отож, закономірно постає питання: якому типу інформації (друкованому чи електронному) варто віддати перевагу? Безумовно, що електронна інформація має ряд очевидних переваг: у глобальній інформаційній мережі можна знайти оцифровані версії рідкісних і раритетних видань, що значно здешевлює сам процес пошуку потрібної літератури, і яку можна зберегти на своєму комп'ютері. Порівняно з традиційними друкованими виданнями, вона є набагато компактнішою і мобільнішою. В подальшому її можна копіювати, роздруковувати чи розсилати колегам електронною поштою. В міру необхідності будь-яку статтю чи монографію можна обговорити з колегами, не підводячись з робочого місця за комп'ютером на різного роду тематичних сайтах і форумах. Разом з тим, необхідно визнати, що друкована продукція має очевидні переваги над електронними аналогами: 1) якщо оригінал праці є загальновідомий і доступний, то серед дослідників вважається правилом хорошого тону посилатися саме на друковану версію; 2) попри всю свою компактність і мобільність зберігання на цифрових носіях, існує можливість втрати існуючої інформації (механічні пошкодження, форматування диску, різного роду комп'ютерні віруси); 3) швидкість отримання інформації залежить від технічних параметрів комп'ютера та мережі, тобто швидкості передачі даних; 4) далеко не завжди електронні копії у всіх деталях відтворюють друковані оригінали, трапляється, що відсутній бібліографічний опис видання і посторінкова розбивка у відповідності з усталеною традицією, що ускладнює роботу з такою електронною книгою чи статтею; 5) не завжди вдається повторно відстежити інформацію в Інтернеті, тобто сайт з різних технічних причин може бути заблокований, змінити web-адресу, інколи антивірусні програми самі обмежують доступ до потрібних сторінок, попереджаючи користувача про загрозу комп'ютерних вірусів; 6) у силу традицій, що формувалися впродовж століть, а також специфіки самої зорової пам'яті людини, інформація сприймається набагато краще в традиційному форматі «чорним по-білому», аніж на мерехтливому моніторі комп'ютера; 7) мобільність, у даному випадку перевага явно не боці сучасних мультимедійних технологій, оскільки їхнє використання буде можливим лише за наявності ряду обставин, таких як покриття мережі чи ресурс акумуляторної батареї. Книгу ж можна читати практично за будь-яких умов, з будь-якою зручною для нас швидкістю.

Тому головний напрям, у якому варто рухатися розробникам навчальних систем з історії, – це реалізація декларованого принципу її відкритості шляхом посилення зв'язку своєї моделі «робочого стола історика» з реальним інформаційним середовищем. Система не повинна замикатися на собі, вона повинна спонукати дослідника продовжити пошук зовні і наділити його для цього необхідними евристичними навчаннями й довідковим апаратом (списками літератури, бібліографічними покажчиками, путівниками по архівах, посиланнями на сайти архівів в Інтернеті). Тоді дослідницький компонент системи зможе реалізуватися повною мірою [1]. Цю думку можемо підсилити тезою відомого італійського медієвіста і філософа У. Еко: «Не варто протиставляти візуальну й вербальну комунікації – потрібно вдосконалювати і ту, й другу. Проблема лежить в іншій площині. Візуальні комунікації повинні співіснувати з вербальними, у першу чергу з письмовими. Комп'ютери здатні поширювати нові форми грамотності, але не здатні задовольняти ті інтелектуальні потреби, які вони самі ж і стимулюють» [25]. Ресурси Internet – це зовсім не панацея від усього, це не скриня з потрібними речами і навіть не гігантська картотека, в якій можна знайти все необхідне. Це, швидше, своєрідне запрошення познайомитися з новими правилами гри, за якими будуть розвиватися події в недалекому майбутньому. Це не тільки несподівані знахідки, але й розчарування, інколи не менш глобальні, ніж сама інформаційна мережа [4].

Виходячи з цього, можемо підсумувати, що для плідної наукової роботи сучасний дослідник повинен уміти поєднувати традиційну методику пошуку наукової інформації з найновітнішими досягненнями інтернет-комунікацій і при цьому критично ставитись до результатів пошуку.

Джерела та література: 1. Афанасьєва Л. П. Интернет для историка: мусорная корзина или кладезь мудрости? // Новый исторический вестникъ. – 2003. – № 1 (19) [Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.nivestnik.ru/2003_1/14.shtml]. Доступ 25. 02. 2011; 2. Боброва Е. В. Интернет-документ как объект архивного хранения // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». – № 26/27. – М., 2000. – С. 108-113; 3. Ведмедев М. Интернет і проблема інтелектуальних можливостей людини // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ ім. І. Франка. – Вип. 20. Філософія. – 2009. – С. 35-45; 4. Владимиров В. Н. Internet для историка: глобальная информационная игрушка или новая парадигма? // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». – 1996. – № 17 [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://hist.asu.ru/faculty/kaii/public/internbul.php>]. Доступ 15. 02. 2001; 5. Владимиров В. Н. Интернет для историка: и всё-таки новая парадигма! // Круг идей: историческая информатика в информационном обществе. Труды VII конференции Ассоциации «История и Компьютер». – М., 2001. – С. 279-289; 6. Гарскова И. М. Источниковедческие проблемы исторической информатики // Российская история. – 2010. – № 3. – С. 151-161; 7. Доорн П. Электронный лабиринт: возможности и «ловушки» компьютерной системы INTERNET для историков // Круг идей: Развитие исторической информатики. Труды II конференции Ассоциации «История и компьютер». – М., 1995. – С. 22-135; 8. Жданович А. Методология поиска и работы с историческими текстами в Интернет // Историко-географічні дослідження в Україні-

ні. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – №9. – С. 187-203; 9. Жданович О. Досвід застосування електронних баз даних в історичних дослідженнях // Історико-географічні дослідження в Україні. – № 11. – К.: Ін-т історії України, 2009. – С. 256-275; 10. Жданович О. Історіографічні аспекти історичної інформатики // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. – Ч. 13. – К., 2005. – С. 154-168; 11. Интернет-ресурсы в изучении истории древнего мира: методический материал к курсам истории древнего Востока и истории античности / Сост. А. В. Колобов, Д. В. Бубнов. – Пермь, 2004. – 36 с.; 12. Куліков В. О. Пошук історичної інформації в інтернеті: Посібник для студентів історичних факультетів. – Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 91 с.; 13. Лукиных Т. Н. Историография клиометрики. Учебное пособие. – Томск, 2003 [Электронный ресурс. Режим доступа:http://edu.tsu.ru/historynet/informatika/posobia/istgf_kleo/main.htm]. Доступ 10. 02. 2001; 14. Можаяева Г. В. Роль исторической информации в современном источниковедении // Открытое и дистанционное образование. – 2003. – № 1. – С. 35-46; 15. Можаяева Г. В., Мишанкина Н. А. Информационный потенциал историографического источника в свете теории информации // Гуманитарная информатика. Открытый междисциплинарный электронный журнал. – Вып. 2. [Электронный ресурс. Режим доступа:<http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/2/moz.htm>]. Доступ 5. 02. 2011; 16. Можаяева Г. В., Мишанкина Н. А. Контент-анализ историографического источника (к вопросу о междисциплинарности) // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 294, Январь. – С. 52-61; 17. Можаяева Г. В., Фещенко А. В. Электронные ресурсы в историческом образовании. Методическое пособие. – Томск, 2003 [Электронный ресурс. Режим доступа:http://edu.tsu.ru/historynet/informatika/posobia/his_educ/index.htm]. Доступ 7. 03. 2011; 18. Мягков Г. П., Недашковская Н. И., Недашковский Л. Ф. Пространство сети Интернет для исследователей истории средневековья: информационно-справочные ресурсы, научные центры, коммуникация, источники: Учебно-методическое пособие для историков. – Казань: Изд-во Института истории АН РТ, 2008. – 56 с.; 19. Пантелеев А. Д. «Посрамяились мудрецы, смутились и запутались в сеть»: раннее христианство в Internet'e // Мнемон: Исследования и публикации по истории античного мира / Под ред. проф. Э. Д. Фролова. – СПб, 2002. – С. 377-384; 20. Папакін Г. В. Сучасна українська Інтернет-археографія: основні форми та джерела електронних публікацій // УІЖ. – 2010. – № 5. – С. 153-166; 21. Рожнева Ж. А. Ресурсы Интернет в исторических исследованиях и образовании. Учебное пособие. – Томск, 2003 [Электронный ресурс. Режим доступа: <http://edu.tsu.ru/historynet/informatika/posobia/rojneva/index.htm>]. Доступ 4. 03. 2011; 22. Рожнева Ж. А., Лукиных Т. Н., Можаяева Г. В., Паксеев А. Н., Фещенко А. В. «Интернет для историков»: к вопросу о создании специализированного научно-образовательного портала // Материалы II Всероссийской научно-практической конференции-выставки «Единая образовательная информационная среда: проблемы и пути развития». Томск. 08 – 11 сентября 2003. – Томск, 2003. – С. 226-228; 23. Рожнева Ж. А. Проблема представления исторических источников в сети Интернет // Материалы II Всероссийской научно-практической конференции-выставки «Единая образовательная информационная среда: проблемы и пути развития». Томск. 8 – 11 сентября 2003. – Томск, 2003. – С. 287 – 289; 24. Юмашева Ю. Ю. Дорога в ад вымощена благими намерениями: Нормативно-правовое рондо // Круг идей: историческая информатика в информационном обществе. – М., 2001. – С. 371-409; 25. Эко У. От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст. Отрывки из публичной лекции Умберто Эко на экономическом факультете МГУ 20 мая 1998 [Электронный ресурс. Режим доступа:http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko/Int_Gutten.php]. Доступ 8. 02. 2011.